

**ПАЙВАНДИ
ВАЗНУ МАЗМУН ДАР
ҒАЗАЛИЁТИ УСТОД ЛОИҚ**

Қавизода Аниса, докторанти кафедраи адабиёти муосири тоҷики МДТ “ДДХ ба номи акад. Б.Гафуров” (Тоҷикистон, Хучанд)

**СООТНОШЕНИЕ
РАЗМЕРА И СМЫСЛА В
ГАЗЕЛЯХ ЛОИКА ШЕРАЛИ**

Қавизода Аниса, докторант кафедры современной таджикской литературы PhD ГОУ “ХГУ им. акад. Б.Гафурова” (Таджикистан, Худжанд)

**ADEQUACY OF
WEIGHT AND MEANING
IN LOIQ SHERALI'S GHAZALS**

*Qavizoda Anisa, doctorant PhD student under the SEI “KhSU named after acad. B. Gafurov” (Tajikistan, Khujand),
E-mail: anisaqavizoda97@gmail.com*

Вожаҳои калидӣ: арӯз, баҳр, авзон, ашъор, ғазал, рамал, ҳазач

Мақола ба таҳқиқи баррасии авзони ғазалиёти Лоиқ Шералӣ ихтисос ёфтааст. Тадқиқоти муаллиф асосан дар заминаи жанри суннатии ғазал сурат гирифта, пайванди вазну мазмун ва мушқӣ муайян карда шудааст. Зимни тадқиқот муайян карда мешавад, ки аз 14 баҳри арӯзи форсӣ дар ашъори устод Лоиқ танҳо 9 баҳр истифода шудааст. Тибқи нишондоди муаллиф аз ҳама баҳри серистифода баҳри рамал, дувум баҳри ҳазач, сеум музореъ, баъдан раҷаз, хафиф, мучтасс ва дар охир мутақориб ва мунсарех қарор доранд. Дар заминаи муайян кардани баҳрҳо ва вазнҳои ғазалиёти Лоиқ Шералӣ муаллиф имкони гуногунии мазомини ишқӣ, фалсафӣ, андарзӣ ва иҷтимоиву сиёсиро дар ин авзон баррасӣ мекунад. Муаллиф ба хулосае мерасад, ки дар ашъори Лоиқ Шералӣ баҳрҳои рамал ва ҳазач истифодаи бештар доранд ва тавассути онҳо шоир дар баёни фикру эҳсоси худ муваффақ шудааст.

Ключевые слова: аруз, размер, метр, поэзия, газель, рамал, хазадж

Статья посвящена исследованию вопросов метрической системы в поэзии Лоика Шерали. Исследование проведено на основе традиционного персидско-таджикского жанра газели, в которой рассматривается взаимосвязь содержания с метрикой и музыкой стиха. Отмечается, что из 14 размеров персидско-таджикского аруза в творчестве Лоика Шерали использовано 9 размеров. Автор статьи выявляет, что наиболее часто используемым размером в творчестве поэта является размер рамал, далее по частотности использования идут хазадж, музореъ, раджаз, хафиф, мучтасс и последними можно назвать мутақориб и мунсарех. На основе определения размеров и метрики газелей Лоика автор рассматривает возможности выражения любовного, философского, дидактического и социально-политического содержания. Делается вывод о том, что наиболее часто употребляемыми размерами в творчестве Лоика Шерали являются размеры рамал и хазадж, посредством которых он передает свои мысли и эмоции.

Key words: aruz, size, meter, poetry, ghazal, ramal, hazaj

The article dwells on the study of issues beset with the metric system in Loiq Sherali's poetry. The study was carried out based on the traditional Persian-Tajik ghazal genre examining the relationship of content with the metrics and music of verse. It is underscored that out of 14 sizes of the Persian-Tajik aruz, 9 sizes are used in the works of Loiq Sherali. The author reveals that the most commonly used size in the poet's work is the size of ramal, the second most used are khazaj, muzore', rajaz, khafif, mujtass, and the last ones can be called mutakorib and munsareh. The author considers possibilities for expression of love, philosophical, didactic and socio-political content through the definition of a size and metrics of Loiq's ghazals. The author comes to the conclusion that the most frequently used meters in Loiq Sherali's creations are ramal and hazaj meters, through which the poet conveys his thoughts and emotions.

Устод Лоиқ қариб дар ҳама навъҳои шеъри суннатӣ: қасида, ғазал, маснавӣ, қитъа, тарҷеъбанду таркиббанд, рубоиву дубайтӣ, фард, инчунин дар қолаби шеъри нав ашъори худро офаридааст.

Вазн аз лавозимоти муҳимтарини шеъри суннатист ва надонистани он ҳамеша нуқсонӣ бузург ҳисоб мешуд. Дар шеъри классикони адабиёти форсу тоҷик чунин камбудӣ ба нудрат воমেҳӯрад, аммо дар замони шӯравӣ ба иллати гузаштан ба хати кириллӣ шоирон, махсусан шоирони ҷавон, дар вазну қофия ба хатоии зиёд роҳ меоданд. Яке аз донишмандони замони шӯравӣ Тӯракул Зеҳнӣ, ки маслиҳагари бехтарини ҷавоншоирон буд, роҳҳои бартараф кардани иштибоҳоти вазну қофия ва мазмуну мантиқи суҳанро дар асарҳои худ нишон меод. Ӯ аз

аввалин касоне буд, ки истеъдоди Лоиқ Шералиро дар тасвиргариву мазмунофаринӣ дарёфта, дар як мақолаи алоҳидаи худ тахти унвони “Қамоли истеъдод. Қайдҳо доир ба забон ва вазни ашъори Лоиқ” менависад: “Лоиқ истеъдоди баланди фикрӣ, услуби ба худ хос, ифодаи баёни ғайримуқаррар дорад” [8, с.3]. Ҷ равону мавзун будани ағлаби ашъори Лоикро аз чумла шеърҳои “Достони дастҳо”, “Одами хоки”, “Шаби тӯй”, “Баҳор омад”, “Духтари кишлоқӣ”, “Дехқони хокпош”, “Бачагӣ”, шеърҳо дар бораи Абӯалӣ Сино ва Ҳофиз, рубоиву дубайтиҳо зикр карда, дар баробари ин баъзе иштибоҳоти шоирро дар ашъори арӯзии ва ҷобачогузории калимот қайд мекунад. Аз чумла, ӯ ихтилоли вазнро дар мисраи ҷаҳоруми банди аввали шеъри “Ватан” пай мебарад. Ин шеър, ки дар вазни *музореи мусаммани ахраби макфуфи максур ё маҳзуф* гуфта шуда, *рукнхояш мафъӯлу фоъилоту мафоилу фоилот ё фоилун* мебошад, дар мисраи “Чун хатти сарҳади туро ноодаме шикаст” сактаи вазнӣ пайдо мекунад. Дар байти “Аз чумлаи Фирдавсӣ кам ояд ба ҷаҳон, Аз чумлаи Маҳмуд ҳазорон ояд” низ дар калимаи “Фирдавсӣ” аз вазн берун будани “й”-и дарозро муаллифи мақола таъкид мекунад [8, с.3].

Ҳамин тариқ, маълум мешавад, ки вазн аз омилҳои муассири шаклӣ ва мусиқоии шеър аст, ки ҳам барои арӯзии қадим ва ҳам барои шоирони муосир ҷойгоҳи хос дорад. Лоиқ Шералӣ ҳамеша дар ҷустуҷӯи вазнҳои хушоҳанг ва мутобиқ ба мазмуни шеър буд. Мо дар ин навишта басомади авзони шеъриро дар робита бо мазмун дар ашъори устод Лоиқ мавриди таҳлил қарор медиҳем. Таҳлили мо дар асоси «Девон» (Ҳучанд, 2018) сурат гирифтааст. Девони мазкур аз се бахш иборат буда, дар қисмати аввал ғазалиёт, дар қисмати дувум рубоӣ ва дар қисмати сеюм дубайтӣ фароҳам омадааст. Азбаски рубоӣ ва дубайти қолаби муҳкамаи худро доранд, яъне доиман дар авзони ду шаҷараи ахраб ва ахрами баҳри ҳазаҷ ва дубайтӣ дар вазни ҳазаҷи мусаммани маҳзуф ё максур гуфта мешаванд ва ин авзон аз шартҳои қолабҳои мазкури шеърианд, мо тасмим гирифтаем, кори худро дар заминаи ғазал анҷом диҳем.

Панҷсаду шаш ғазале, ки дар девон гирд оварда шудааст, дар аксари баҳрҳои арӯзии аҷам навишта шудааст. Аз миёни 14 баҳри арӯзии аҷам танҳо 5 баҳр: мутадорик, ҷадид, сареъ, мушоқил ва қариб дар ғазалиёти устод ба ҷашм нарасиданд. Ғазалҳои дигар дар баҳрҳои гуногуни маъмули арӯз аз қабилҳои ҳазаҷ, рамал, раҷаз, мутақориб, музореъ, мучтасс, хафиф, муқтазаб ва мунсарех иншо гардидаанд. Ғазалҳои мавриди назари мо аз нигоҳи тартиби баҳро, басомади арӯзии ва миқдори авзон дар ҷадвали зерин нишон дода шудаанд:

№	Номи баҳр	Миқдори ғазал	Миқдори вазн
1.	Ҳазаҷ	126	17
2.	Рамал	218	16
3.	Раҷаз	29	7
4.	Мутақориб	3	2
5.	Хафиф	20	4
6.	Мучтасс	21	4
7.	Мунсарех	1	1
8.	Муқтазаб	6	2
9.	Музореъ	82	3

Ҷадвали 1. Тартиби баҳро ва басомади авзони ғазалиёти Лоиқ

Аз ин ҷадвал маълум мешавад, ки аз назари басомад дар навбати аввал рамал, дар ҷои дувум ҳазаҷ, дар ҷои сеюм музореъ, баъдан раҷаз, хафиф, мучтасс ва дар охир мутақориб ва мунсарех қарор доранд.

Чунонки зикр шуд, зимни баррасии авзони ғазалиёти устод Лоиқ маълум гардид, ки қисми зиёди ғазалҳо дар баҳри рамал суруда шудаанд. Дар маҷмӯъ, 218 ғазали устод Лоиқ дар 16 навъи баҳри рамал эҷод шудааст. Ағлаби ғазалҳо дар баҳри рамали мусаммани маҳзуф (фоилотун, фоилотун, фоилотун, фоилун -V- - /-V- -/ -V- -/ -V-) ва рамали мусаммани максур (фоилотун, фоилотун, фоилотун, фоилон -V- - /-V- -/ -V- -/ -V~) навишта шудаанд.

Рамали мусаммани маҳзуф:

Оишқи рӯи сафеду /ҷаши тобо/ни туам,

Оишқи лаб/ханди гулре/зу гулафшо/ни туам [1, с. 29].

фоилотун, фоилотун, фоилотун, фоилун -V- - /-V- -/ -V- -/ -V-

Рамали мусаммани максур:

Ишқи наво/гози моро/ ҳеч анҷо/ме мабод,

Қалби ноо/роми моро/ ҳеч оро/ме мабод [1, с.156].

фоилотун, фоилотун, фоилотун, фоилон -V- - /-V- -/ -V- -/ -V~

Дар маҷмӯъ, устод Лоиқ дар вазни рамали мусаммани маҳзуф 87 ғазал ва дар вазни рамали мусаммани мақсур 28 ғазал эҷод намудааст. Ин ду вазн аз вазнҳои маъмул дар ғазал буда, дар ашъори Лоиқ низ ҷойгоҳи махсус дорад. Шоир бо истифода аз вазнҳои мазкур тавонистааст ҳарфи дили худро ба хонанда бигӯяд. Ишқу муҳаббат, меҳри Ватан-модар, дӯстиву рафоқат, шодиву нишот, неку бад, ифтихору ғурур, панду андарз, вазъи иҷтимоӣ ин ҳамаро лоиқона ба риштаи назм кашидааст. Устод Лоиқ шеърро “радифи қаҳрамони зиндагӣ” мешуморад. Андешаи ӯ паҳнотар аз олам аст, ки мегӯяд:

*Метанам бо одамон, то хешро одам кунам,
Меҳурам гамҳои оламро, ки гамро кам кунам [1, с. 28].*

Дар ғазале, ки бо матлаи

*Одамизодам, барои одамин ҷон меканам,
Канда шуд гар риштаи ҷоне, зи кин ҷон меканам [1, с. 72].*

- шуруъ мешавад, бо истифода аз санъати талмеҳ ва радифи “ҷон меканам” хитоб ба инсон – ҳазрати Одам мекунад. Васфу ситоиши инсон, шинохти шахсият ва сиришти ӯ ба зиндагӣ қариб дар ҳамаи ашъори шоир ба мушоҳида мерасад. Ӯ андешаҳои худро дар мактаи ғазал чунин ҷамъбаст менамояд:

*То даме як барг дар боғи умеддам пар занад,
Баҳри фардои Ватан мисли Хатин ҷон меканам [1, с. 72].*

Бо истифода аз вазни мазкур устод Лоиқ модарномаҳои зиёде эҷод намудааст, ба монанди: “Модарам бо ташнаҷонӣ ёд меорам туро”, “Модарам бо дарди худ шому сабо гап мезадӣ”, “Бо ду чашми хирабин нури кӯхистон модарам”, “Будӣ дунёи ману рафтӣ зи дунё, модарам” ва монанди инҳо. Шакли мусаддаси баҳри рамал низ дар ғазалиёти устод Лоиқ зиёд ба қор рафтааст. Дар вазни рамали мусаддаси маҳзуф (фоилотун, фоилотун, фоилун -V- - /-V- - /-V-) 25 ғазал ва дар баҳри рамали мусаддаси мақсур (фоилотун, фоилотун, фоилон -V- - /-V- - /-V~) 13 ғазал навишта шудааст. Машҳуртарин маснавиҳои форсии тоҷикӣ аз қабили “Калила ва Димна”-и Рӯдакӣ, “Мантиқ-ут-тайр”-и Аттор, “Маснавии маънавий”-и Мавлоно, “Саломон ва Абсол”-и Ҷомӣ дар вазни рамали мусаддаси маҳзуф суруда шудаанд. Устод Лоиқ дар қолаби вазни мазкур айёми бехтарини тифлиро тасвир намуда мегӯяд:

*Баччагӣ рафт/тасту бӯяш/ мондааст,
Дар дилу ҷон/ орзуаш/ мондааст [1, с. 34].*

фоилотун, фоилотун, фоилун -V- - /-V- - /-V-

Рамали мусаддаси мақсур:

*Зиндагӣ бо/ ранҷу меҳнат/ҳо гузаит,
Бо ҳазорон/ дарду ҳасрат/ҳо гузаит [1, с. 77].*

фоилотун, фоилотун, фоилон -V- - /-V- - /-V~

“Шоирони Тоҷикистон аз миёни авзони арӯзӣ ба рамал тамоюли бештаре доранд”- мегӯяд муҳаққиқи эронӣ Алиасғари Шеърдӯст [11, с.196]. Дар натиҷаи омузиши 506 ғазал маълум шуд, ки баҳри рамал бештар аз дигар баҳрҳо мавриди тавачҷуҳи Лоиқ қарор гирифтааст. Вазнҳои дигари баҳри рамал низ бо шеваҳои гуногун дар ашъори шоир ба мушоҳида расиданд, ки онро ба таври мухтасар дар ҷадвали зер нишон медиҳем:

1.	Рамали мусаммани маҳзуф	-V- - /-V- - /-V- - / -V-	Фоилотун, фоилотун, фоилотун, фоилун	87
2.	Рамали мусаммани мақсур	-V- - /-V- - /-V- - / - V~	Фоилотун, фоилотун, фоилотун, фоилон	28
3.	Рамали мусаддаси маҳзуф	-V- - /-V- - /-V-	фоилотун, фоилотун, фоилун	25
4.	Рамали мусаммани маҳбуни маҳзуф	-V- - /V V- - /VV- - / V V-	Фоилотун, фаилотун, фаилотун, фаилун	21
5.	Рамали мусаммани маҳбуни аслам	-V- - /V V - / V V- - / - -	Фоилотун, фаилотун, фаилотун, фаълун	14
6.	Рамали мусаддаси мақсур	-V- - /-V- - /-V~	Фоилотун, фоилотун, фоилон	13
7.	Рамали мусаммани маҳбуни мақсур	-V- - / V V- - / V V- - / V V~	Фоилотун, фаилотун, фаилотун, фаилон	10
8.	Рамали мусаммани солим	-V- - /-V- - /-V- - / -V- -	Фоилотун, фоилотун, фоилотун, фоилотун	8
9.	Рамали мусаммани машкул	V V- V /-V- - / V V- V /-V- -	Фаилоту, фоилотун, фаилоту, фоилотун	3

10.	Рамали мусаддаси солим	-V- -/V- -/ -V- -	Фоилотун, фоилотун., фоилотун	2
11.	Рамали мусаммани махбуни мусаббағ	-V- -/ V V- -/ V V- -/ V V~	Фоилотун, файлотун, файлотун, файлон	2
12.	Рамали мусаммани махбуни аслами мусаббағ	-V- -/ V V- -/ V V- -/ ~	Фоилотун, файлотун, файлотун, фаълон	1
13.	Рамали мусаддаси аслами мусаббағ	-V- -/V- -/ -~	Фоилотун, фоилотун, фаълон	1
14.	Рамали мусаддаси махбуни аслами мусаббағ	-V- -/ V V- -/ ~	Фоилотун, файлотун, фаълон	1
15.	Рамали мусаммани машкули максур	V V- V /- V - -/ V V- V / -V~	Фаилоту, фоилотун, фаилоту, фоилон	1
16.	Рамали мусаддаси махбуни аслам	V V- - / V V- -/ V V- -/ - -	Фаилотун, файлотун, файлотун, фаълун	1

Қадвали № 2. Анвои Рамал дар газалиёти Лоиқ

Аз нигоҳи басомади арӯзӣ дар девони устод Лоиқ 126 ғазал дар 17 навъи вазни ҳазач ба мушоҳида расид. Қисми зиёди ғазалҳо дар вазни ҳазачи мусаммани солим (V - - - /V - - - / V - - - / V - - -) эҷод шудаанд. Ин вазн бо зиёдии ҳичоҳои дароз мутаранними оҳанги хушоянд буда, шоир дар қолаби вазни мазкур бештар мазомини ошиқиро ҷо додааст. Дар ғазали зерин, ки мазомини ошиқона хеле самимӣ баён гардидааст, такрори таркиби зебои “марав аз ман, ки бо ту меравад” ва қофияҳои дилнишини “рангин”, “ширин”, “гулчин”, “оин”, “таскин”, “заррин”, “тахсин”, “нахустин” шеърро оҳанги зебо бахшидаанд:

Марав аз ман, ки бо ту меравад, дунё/и рангинам,

Марав аз ман, ки бо ту меравад, гамҳо/и ширинам [1, с.46].

Мафойлун, мафойлун, мафойлун, мафойлун

Вазни ҳазачи мусаммани мусаббағ (V - - - /V - - - / V - - - / V - - - ~) аз бисёр ҷиҳат ба вазни болоӣ монандӣ дошта, тафовут танҳо дар ҳичоӣ охири он ба назар мерасад. Ин вазн низ ифодакунандаи эҳсоси ошиқонаи шоир аст:

Маро рӯзе/, ки хушканд о/бшорон, ё/д хоҳӣ кард,

Ба ҳам часпад/ лабони чаш/масорон, ё/д хоҳӣ кард [1, с.179].

Мафойлун, мафойлун, мафойлун, мафойлон

Шакли мусаддаси баҳри ҳазач бо он ки сабуктар аст, низ барои шоир имкони фароҳи ҷавлони андешаро дар сурудани ашъорӣ ошиқона фароҳам меоварад. Устод Лоиқ дар ғазалҳои ошиқона бештар мазомини ишқӣ заминӣ ба монанди васфу тасвири маъшук, дуриву ҷудой аз ёрро бо шеваҳои хос баён намудааст. Ба андешаи адабиётшинос Мисбоҳиддини Нарзиқул, “Лоиқ, агарчи аз сарчашмаи файёзи шеъри ирфонӣ баҳраҳои зиёде бардошта, вале нахостааст, маънибардори сирф бишавад. Балки ҳамвора бар он будааст, ки ошиқонаҳои хешро бо таваҷҷӯҳ ба диди замони ва услуби хоси нигорандагӣ эҷод бикунанд” [2, с.72]. Дар ғазале, ки бо матлаи

Дили ман, ҷо/ни ман, ишқӣ/ ту бошад,

Гули даврони ман ишқӣ/ ту бошад [1, с.79].

(Мафойлун, мафойлун, фаълун V - - - / V - - - \ V - - -) - шуруъ мешавад, ишқӣ пок ва муҳаббату садоқати инсон суруда шудааст. Шоир мегӯяд:

Мани девонаро шоир ту кардӣ,

Сари девони ман ишқӣ ту бошад [1, с.79].

Ҳазачи мусаддаси максур:

Баҳорам тирамаҳ шуд, дилбарам рафт,

Тароватҳои боги хотирам рафт [1, с.15].

Мафойлун, мафойлун, фаълон (мафойл) V - - - / V - - - \ V - ~)

Вазни ҳазачи мусаддаси маҳзӯф аз серистеъмолтарин вазн дар арӯзи форсӣ буда, он хоси маснавиҳои ишқист. Дар ин вазн машхуртарин маснавиҳо: “Вис ва Ромин”-и Фаҳриддини Гургонӣ, “Хусрав ва Ширин”-и Низомӣ, “Юсуф ва Зулайҳо”-и Абдурахмони Ҷомӣ ва ҷанде дигар навишта шудаанд. Жанри дубайтӣ низ маъмулан дар вазни мазкур таълиф ёфтааст. Ба андешаи муҳаққиқи эронӣ Алиасғари Шеърдӯст, “Лоиқ табаҳхури (маҳорати) худро дар бақоргирии ин вазн” яъне ҳазач- нишон дода, “вомдори дубайтисароӣ аст”. Ба қавли ин донишманд, “ӯро метавон барҷастатарин дубайтисароӣ муосири тоҷик ба ҳисоб овард” [11, с. 200].

Вазни ҳазачи мусаммани ахраб (– – V / V– – –/– – V / V– – –) ва гунаҳои он дар ғазалиёти устод Лоик зиёд ба мушоҳида мерасад. Ғазалҳое, ки дар ин вазн суруда шудаанд, таъсири мусиқоии бештар доранд. Масалан, дар байти зер такрори ҳарфҳои “б” ва “р”, инчунин қофияҳои дохилӣ дар мисраи аввал (барам бе ту – барам бе ту), мусиқии шеърро таъмин мекунад.

*Холист барам бе ту, бебахру барам бе ту,
Дунёст ба сони гӯр андар назарам бе ту [1, с.172].*

Дар байти зерин такрори садоноки “о” ва ҳамсадои “б” ба шеър оҳанги махсус эҳдо намудааст, яъне санъати садомаъноӣ барои таъмини мусиқоии шеър нақши муассир дорад. Шоир бо истифода аз ин қолаби арӯзи бештар мавзӯ ва мазмунҳои ҳикамӣ, аз қабилӣ зиндагӣ ва андарзҳои он, сарнавишти инсон, неку бад, ғаму шодӣ, созу сӯзи замона ва ғайраро ба намоиш гузоштааст.

*Маро ҳисоби зиндагӣ ба ҳар ҳисоб мекашад,
Миёни обу оташам ба обу тоб мекашад [1, с.147].*

Вазни ҳазачи мусаммани ахраби макфуфи маҳзуф (– – V / V– – V /– – V / V– – –) ба шоир имкон медиҳад, ки ғаму шодии рузгор, пастиву баландии зиндагиро тасвир намояд:

*То ман зи/ ту эй чархи/ фалак ком/ назирам,
Аз сӯх/тану сох/тан ором/ назирам [1, с.31].*

Ғазалҳое, ки дар вазни ҳазачи мусаммани макбуз (V – V- / V– V – \ V –V- / V– V –) навишта шудаанд, бештар мазмунҳои фалсафиро фаро гирифтаанд. Мисол, дар байти зерин масъалаи сарнавишти азалии инсон, қонуни зиндагӣ, масъалаи офариниши инсон, ҳаёту марг, бебақоии дунё тасвир гардидааст.

*Агар зи хок омадам, ба хок боз меравам,
Вале ба сарнагуниям чи сарфароз меравам [1, с.165].*

Ҳамин тариқ, баҳри ҳазач аз баҳрҳои маъмули арӯзи тоҷикӣ буда, устод Лоик дар 17 вазни он ғазалҳои худро бо мавзӯ ва мазмунҳои гуногуни ишқию фалсафӣ ва ҳикамӣ сурудааст. Вазнҳои баҳри ҳазач:

№	Номи вазн	Аломат	Афоил	Миқдори ғазал
1.	Ҳазачи мусаммани солим	V - - - / V - - - / V - - - / V - - - /	Мафойлун, мафойлун, мафойлун, мафойлун	57
2.	Ҳазачи мусаммани ахраб	- - V / V- - - / - - V / V- - -	Мафъӯлу, мафойлун, мафъӯлу мафойлун	13
3.	Ҳазачи мусаммани мусаббағ	V - - - / V - - - / V - - - / V - - ~	Мафойлун, мафойлун, мафойлун, мафойлон	10
4.	Ҳазачи мусаддаси маҳзуф	V - - - / V - - - / V - - -	Мафойлун, мафойлун, фаълун	10
5.	Ҳазачи мусаммани ахраби макфуфи маҳзуф	- - V / V - - V / V - - V /	Мафъӯлу, мафойлу, мафойлу, мафоил	6
6.	Ҳазачи мусаддаси ахраби макбуз	- - V / V - V - / - - V / V- V -	Мафъӯлу, мафоилун, мафъӯлу, мафоилун	4
7.	Ҳазачи мусаммани маҳзуф	V - - - / V - - - / V - - - / V - -	Мафойлун, мафойлун, мафойлун, фаълун	3
8.	Ҳазачи мусаммани макбуз	V - V - / V - V - / V - V- / V- V -	мафоилун, мафоилун, мафоилун, мафоилун	8
9.	Ҳазачи мусаммани ахраби мусаббағ	- - V / V - - - / - - V / V - - ~	Мафъӯлу, мафоилун, мафъӯлу, мафоилон	3
10.	Ҳазачи мусаммани ахраби макфуфи максур	- - V / V - - - / - - V / V - ~	Мафъӯлу, мафоилун, мафъӯлу, фаълон	3
11.	Ҳазачи мусаммани максур	V - - - / V - - - / V - - - / V - ~	Мафойлун, мафойлун, мафойлун, фаълон	2
12.	Ҳазачи мусаддаси максур	V - - - / V - - - / V - - - ~	Мафойлун, мафойлун, фаълон	2
13.	Ҳазачи мусаммани ахраби макбуз	- - V / V - V - / - - V / V - V-	Мафъӯлу, мафоилун, мафъӯлу, мафоилун	2
14.	Ҳазачи мусаммани ахраби макфуфи абтар	- - V / V - - V / V- - - / -	Мафъӯлу, мафоилу, мафойлун, фаъ	1

15.	Ҳазаҷи мусаммани ахраби мақбузи абтар	-- V / V -V -/ V- V -/ -	Мафъӯлу, мафоилун, мафоилун, фаъ	1
16.	Ҳазаҷи мусаммани ахраби мақбузи азалл	-- V / V -V -/ V- - -/ ~	Мафъӯлу, мафоилун, мафойлун, фой	1
17.	Ҳазаҷи мусаддаси мақфуфи мақсур	V - -V / V- - V/ V-~	Мафоилу, мафоилу, мафоил	1

Ҷадвали № 3. Анвои ҳаҷаз дар ғазалиёти Лоиқ

Дар девони устод Лоиқ 29 ғазал дар 7 вазни баҳри раҷаз ба мушоҳида расид. Ағлаби ғазалҳо дар вазни раҷаз мусаммани солим (--V -/ --V -/ --V -/ --V -) навишта шудаанд.

Гар ошиқам, / гар ошиқам, / ёд аз мани / ошиқ кунед,

Гар шодмонам, гар галин, / ёд аз мани / ошиқ кунед [1, с.52].

Мустафъилун, мустафъилун, мустафъилун, мустафъилун.

Дар маҷмӯъ, устод Лоиқ дар вазни раҷаз мусаммани солим 20 ғазал, раҷаз мусаммани мусаббағ 3 ғазал, раҷаз мураббаъ 2 ғазал ва дар вазнҳои раҷаз мусаммани маҳбун, раҷаз мусаммани маҳбуни матвӣ, раҷаз мусаммани маҳбуни мақсур, раҷаз мусаммани мурафғал 1 ғазалӣ эҷод намудааст.

Раҷаз мусаммани мусаббағ:

Он лаъли дил/хунро бигӯ, / Лоиқ видо/ят карду рафт,

Он ёри маҳ/зунро бигӯ, / Лоиқ видо/ят карду рафт [1, с.284].

Мустафъилун, мустафъилун, мустафъилун, мустафъилон

Лоиқ дар қолаби вазни мазкур бештар мазмунҳои ғамангез, оҳангҳои иҷтимоӣ ва ҳикмати зиндагиро ҷой додааст. Дар шакли мураббаи баҳри раҷаз низ андешаҳои мазкур баён гардидаанд.

Раҷаз мураббаи мурафғал:

Ҷонам, ҷӣ хоҳад аз рӯзгорон,

Навбатгузори бо ҳақгузорон [1, с.16].

Мустафъилотун, мустафъилотун(- V - -/ - -V - -)

Баҳри мутақориб низ аз баҳрҳои аслии арӯз буда, ҳарчанд дар ғазалсароӣ кам ба қор меравад, дар ашъори Лоиқ Шералӣ дар 3 ғазал ба назар расид. Аз баҳрҳои фаръӣ устод Лоиқ бештар ба баҳри музореъ тавачҷух зоҳир намудааст. Дар ашъори устод Лоиқ 82 ғазал дар се вазни баҳри музореъ ба ҷашм расид. Дар маҷмӯъ, 52 ғазал дар вазни музореи мусаммани ахраби мақфуфи маҳзӯф, дар вазни музореи мусаммани ахраби мақфуфи мақсур 15 ғазал ва музореи мусаммани ахраб 15 ғазал суруда шудааст.

Музореи мусаммани ахраби мақфуфи маҳзӯф:

Ман он наям, ки бим зи рӯзи аҷал кунам,

Ё ишқва аз муаллифи нақши азал кунам [1, с.74].

мафъӯлу, фоилоту, мафойлу фоилун (-V -/ -V - V / V - -V / -V -)

Вазни музореи мусаммани ахраби мақфуфи маҳзӯф ё мақсур аз вазнҳои машҳури баҳри музореъ буда, дар ғазалиёти устод Лоиқ ҳам мазмунҳои шод ва ҳам ғамангезро ифода намудааст. Байти зерин дар вазни музореи мусаммани ахраби мақфуфи мақсур гуфта шуда, дар баробари ифодаи мазмуни баланд зимни истифода аз санъати такрор шеърро дилнишину ҷаззоб кардааст:

Қурбони он дилам, ки ӯ қурбони одам аст,

Ҷонам фидои одаме, ки ӯ ҷони одам аст [1, с. 66].

Ин ҷо вожаҳои “одам”, “ҷон” ва “қурбон” аз ҳузури санъати такрор дарак медиҳанд. Вазни музореи мусаммани ахраб бо 15 мавриди истифода далели хушоҳангӣ ва равонии ғазалиёти устод Лоиқ ба шумор меравад:

Дунёи бекарона, зебост бо тарона,

Бо шеъри ошиқона, бо ишқи шоирона [1, с.215].

Мафъӯлу, фоилотун, мафъӯлу, фоилотун (- V / -V - -/ - -V / -V - -)

Ин байтро метавон аз нигоҳи авзони арӯзӣ зубаҳрайн гуфт, зеро ҳам дар баҳри музореи мусаммани ахраб ва ҳам дар баҳри мунсарехи мусаммани маҳбуни мақшуф (- V - /V - -/ - V - / V - -) иншо шудааст.

Дигар аз баҳрҳои фаръӣ, ки дар ғазалиёти устод Лоиқ мавриди истифода қарор гирифтаанд, баҳри хафиф аст. Дар ғазалиёти устод Лоиқ хафиф ҳам дар шакли мусамман ва ҳам дар шакли мусаддас мавриди истифода қарор гирифтааст. Дар шакли мусаддаси баҳри хафиф бештар мазмуни Ватанхоӣ ва миллатпарварӣ ҷой дода шудааст:

*Ҳар чӣ дорам дар ин ҷаҳон Ватан аст,
Ватан асту мадори ҷону тан аст [1, с. 257].*

Фоилотун/ мафоилун\ файлон (-V- - / V - - - / V - ~)

Баҳри мучтасс низ аз баҳрҳои серистифода дар ғазалсароӣ буда, дар 4 нави ин баҳр маҷмӯан 21 ғазал суруда шудааст. Инчунин дар баҳри муктазаб (6 ғазал дар ду вазн) ва мунсарех (як ғазал дар як вазн) бо вежагиҳои хоси худ дар ғазалиёти шоир эҷод шудаанд.

Баррасии ашъори устод Лоиқ ба натиҷае расонид, ки аз 14 вазни маъмули арӯзи аҷам шоир дар 9 вазн матлабҳои худро баён намудааст. Дар ин миён баҳрҳои серистеъмол ҳазач ва рамал буда, авзони гуногуни онҳо дар баёни мазмунҳои ишқӣ, фалсафӣ, ҳикамию иҷтимоӣ ва ғайра ба кор рафтаанд. Дар ин мақола асосан баҳрҳои рамал ва ҳазач бо авзони пуркорбурдашон мавриди баррасӣ қарор гирифтанд. Имкон дорад, ки дар оянда авзони дигар низ муфассал дар пайвастигии мазмуну мундариҷа ва мусиқии шеър омӯхта шавад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Лоиқ, Шералӣ. Девон/Ш.Лоиқ.- Хучанд: Хуросон, 2018.- 524с.
2. Нарзиқул, М. Фуруғи хастӣ/ Мисбоҳиддин Нарзиқул. – Душанбе: Адиб, 2002. - 120с.
3. Розӣ, Шамс Қайс. Ал- мӯъҷам (муаллифи сарсухану тавзеҳот ва ҳозиркунандаи чоп Урватулло Тоиров) / Шамси Қайси Розӣ.- Душанбе: Адиб, 1991- 464с.
4. Сирус, Баҳром. Арузи тоҷикӣ. / Баҳром Сирус.- Душанбе, 1963.- 288с.
5. Тақӣ, Ваҳидиёни Комёр. Фарҳанги авзони шеъри форсӣ ва фарҳанги авзони сад шоири бузург. – Машҳад: Интишороти Донишгоҳи Фирдавсии Машҳад, 1389. -752 с.
6. Тоиров У, Саидмуроди Саидалӣ. Қомуси қофия ва арӯзи шеъри аҷам/ Урватулло Тоиров, Саидмуроди Саидалӣ. – Душанбе: Ирфон, 1994. – 512с.
7. Тӯрақул, Зехнӣ. Санъати сухан/ Зехнӣ Тӯрақул. – Душанбе: Адиб, 2007. – 400с.
8. Тӯрақул, Зехнӣ. Камоли истеъдод. Қайдҳо доир ба забон ва ва вазни ашъори Лоиқ . Зехнӣ Тӯрақул // Комсомоли Тоҷикистон, 1973.- 20 июн.- С3
9. Хонларӣ, Парвиз Нотил. Таҳқиқи интиқодӣ дар арӯзи форсӣ ва чигунагии таҳаввули авзони ғазал. – Теҳрон: Интишороти Донишгоҳи Теҳрон, 1327. – 213 с.
10. Шарипов, Х., Тоиров, У. Назмшиносӣ/ Худой Шарипов, Урватулло Тоиров. – Душанбе: Ҳочи Ҳасан, 2015.- 385с.
11. Шеърдӯст, Алиасғар. Чашмандози шеъри имрӯзи тоҷик/ Алиасғари Шеърдӯст.- Душанбе: Адиб, 1997. – 272с.

REFERENCES:

1. Loiq, Sherali. Devan / Sh. Loiq. - Khujand: Khorasan, 2018. - 524 p.
2. Narzikul, Misbohidin. Radiance power / Misbohuiddin Narziqul. - Dushanbe: Man-of-Letters, 2002. - 120 p.
3. Razi, Shams Kais. Al-mu'jam (author of introduction and explanations and publisher Urvatullo Toirov) / Shamsi Kaysi Razi. - Dushanbe: Man-of-Letters, 1991. – 464 p.
4. Cyrus, Bahram. Tajik aruz. / Bahrom Sirus. - Dushanbe, 1963.- 288 p.
5. Taqi, Vahidiyan Komyor. The great culture of Persian poetry and the great culture of a hundred great poets. - Mashhad: Publications of Ferdowsi University of Mashhad, 1389. -752 p.
6. Toirov U, Saidmuradi Saidali. Dictionary of Rhyme and Dream Poetry / Urvatullo Toirov, Saidmuradi Saidali. - Dushanbe: Cognition, 1994. – 512 p.
7. Turaqul, Zehni. The art of speech/ Zehni Turaqul. - Dushanbe: Man-of-Letters, 2007. - 400 p.
8. Turakul, Zehnyi. Perfection of talent. Notes on the language and weight of Laiq's poems. Zehni Turaqul // Komsomol of Tajikistan, 1973, June 20. - P3
9. Khanlari, Parviz Notil. A critical study of Persian poetry and the evolution of ghazal poetry. - Tehran: Publications of the University of Tehran, 1327. - 213 p.
10. Sharipov, H., Toirov, U. Poetry / Khudoi Sharipov, Urvatullo Toirov. - Dushanbe: Hoji Hasan, 2015. - 385 p.
11. Sheardust, Aliasgarh. Eyewitness of today's Tajik poetry/ Aliasghari Sheerdoost. - Dushanbe: Man-of-Letters, 1997. - 272 p.